Eduskunta
Kunta- ja terveysjaosto

Viite: Jaoston lausuntopyyntö 4.10.2019

MIELI ry:n lausunto

Eduskunnan kunta- ja terveysjaosto on pyytänyt MIELI Suomen Mielenterveys ry:ltä (entinen Suomen Mielenterveysseura) kirjallista asiantuntijalausuntoa hallituksen esityksestä eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2020 teemasta mielenterveyspalvelut perustasolla, erityisesti lapset ja nuoret, ml. opiskelijat.

Lausuntopyynnössä on yksilöity näkökulmiksi mielenterveyspalveluiden toimivuus perustasolla (yleisesti) sekä lasten ja nuorten tarvitsemien perustason mielenterveyspalveluiden toimivuus ja riittävyys.

Mielenterveyspalveluiden toimivuus perustasolla

Mielenterveyden häiriöt ovat väestössä yleisiä. Yksi neljästä sairauslomapäivästä on mielenterveysperusteinen, ja puolet työkyvyttömyyseläkkeistä johtuu mielenterveyden häiriöistä. Mielenterveyden häiriöiden kustannukset ovat OECD:n arvion mukaan vuositasolla 11 miljardia.

Yleisyydestään ja merkittävyydestään huolimatta mielenterveyden ongelmiin ei ole saatavilla riittävästi apua sosiaali- ja terveydenhuollon perustasolla. Mielenterveyspalveluiden saatavuuteen ja laatuun liittyy perustasolla merkittäviä haasteita. Tavanomaisiin mielenterveyden ongelmiin, kuten masennustiloihin, ahdistuneisuushäiriöihin ja päihdehäiriöihin, tulisi olla tarjolla vaikuttavaa hoitoa perusterveydenhuollossa kaiken ikäisille.

Terveyskeskuksessa mielenterveyden häiriöiden hoito perustuu lääkärin, psykiatrisen sairaanhoitajan sekä toisinaan psykologin yhteistyöhön. Terveyskeskuksesta on mahdollista ohjata potilas myös verkkopsykoterapiaan. Muutamilla paikkakunnilla on toteutettu kokeiluhankkeita, joista perusterveydenhuolto voi ohjata potilaan myös muiden psykoterapeuttisten interventioiden piiriin erikoissairaanhoidon konsultaation tuella.

Tavallisimpien peruspalveluissa hoidettavien mielenterveyden häiriöiden (mm. masennus- ja ahdistuneisuushäiriöt) Käypä hoito -suositukset suosittelevat lääkehoidon ja psykososiaalisten hoitojen yhdistelmää vaikuttavimpana hoitomuotona. Sosiaali- ja terveydenhuollon palveluvalikoimaneuvosto (PALKO) on linjannut suosituksessaan 1.11.2018, että vaikuttaviksi todetut psykoterapiat ja psykososiaaliset hoito- ja kuntoutusmenetelmät kuuluvat mielenterveys- ja päihdehäiriöissä terveydenhuollon palveluvalikoimaan osana tavoitteellista hoitoa ja kuntoutusta niiden kaikissa vaiheissa.

MIELI Suomen Mielenterveys ry Maistraatinportti 4 A, 7. krs 00240 Helsinki Vaihde: (09) 615 516 E-mail: etunimi.sukunimi@mieli.fi Kotisivu: www.mieli.fi Y-tunnus: 0202225-4 Kotipaikka: Helsinki

Käytännössä mielenterveyden häiriöiden hoito koostuu peruspalveluissa usein lääkehoidosta ja tukikeskusteluista terveydenhuollon ammattilaisten kanssa. Tapaamiset voivat muodostua niin harvajaksoisiksi, etteivät ne toimi tehokkaana hoitona. On yleistä, että keskusteluapu ei pohjaudu mihinkään tiettyyn vaikuttavaksi todettuun menetelmään. Vaikuttavan, näyttöön perustuvan keskusteluavun piiriin pääsyä voi joutua odottamaan pitkään. Usein potilas jää pitkälti lääkehoidon varaan. Terapiatakuuta koskeva kansalaisaloite tarttuu tähän epäkohtaan. Sen tavoitteena on turvata peruspalveluissa nopea pääsy vaikuttavaksi todettuun lyhyeen psykoterapeuttiseen hoitoon. Kansalaisaloite luovutetaan eduskunnan käsittelyyn 22.10.2019.

MIELI ry katsoo, että terapiatakuu tulisi panna toimeen osana hallituksen talousarvioon sisältyvää hoitotakuuta kansalaisaloitteen mukaisesti. Todennäköisesti terapiatakuun toimeenpano kannattaa käynnistää alueellisista kokeiluista, joiden arvioinnin pohjalta terapiatakuu voi levitä asteittain koko maahan.

MIELI ry:n näkökulmasta mielenterveyspalvelujen kehittäminen peruspalveluissa tulee kiinnittää osaksi peruspalvelujen kehittämisen muuta kokonaisuutta sen välttämiseksi, että mielenterveyspalvelut kehittyisivät erilliseksi sektorikseen peruspalvelujen sisällä. MIELI ry katsoo, että peruspalveluiden ammattilaisten osaamiseen kuuluu kiinteänä osana mielenterveyden oireiden varhainen tunnistaminen, häiriöiden diagnosointi, niiden hoito ja hoidon seuranta. Edelleen peruspalveluiden ammattilaisten tulee osata hoitaa potilasta kokonaisvaltaisesti hyödyntäen moniammatillista ja -alaista yhteistyötä ja tunnistaen potilaan fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen tilanteen vaikutukset hänen terveyteensä. Perusterveydenhuollon ammattilaisten osaaminen vaihtelee tältä osin, eivätkä peruspalvelujen toimintakäytännöt tue kokonaisvaltaista työotetta ja monialaista yhteistyötä. MIELI ry katsoo, että tarvitaan systemaattista täydennyskoulutusta ammattilaisten osaamisen vahvistamiseksi ja toimintakäytäntöjen kehittämiseksi.

Hallitus esittää 60 miljoonan euron suuruisen määrärahan vuodelle 2020 peruspalveluiden saatavuuden turvaamiseen mm. hoitotakuulla sekä sovittamalla yhteen asiakkaan polkua sosiaalipalveluiden ja terveyspalveluiden keskellä. **MIELI ry pitää ensiarvoisen tärkeänä, että perusterveydenhuollon tulevaan hoitotakuuseen sisältyy myös takuu vaikuttavasta psykoterapeuttisesta hoidosta.** Määrärahalla toteutettavia alueellisia valtionavustushankkeita tulee velvoittaa kehittämään myös mielenterveyden häiriöiden perustason hoitoa ja lyhyiden psykoterapeuttisten hoitojen saatavuutta perustasolla. Valtionavustuksen turvin toteutettavissa hankkeissa tulee ottaa huomioon mielenterveyspalvelujen moniammatillisuus ja monitoimijuus, mukaan lukien kansalaisjärjestölähtöiset palvelut. Hankkeissa tulee pyrkiä saumattomaan monitoimijuuteen ja kansalaisjärjestöjen mahdollisuuksien hyödyntämiseen.

Lisäksi on varattu 10 miljoonan euron määräraha vuodelle 2020 kansallisen, poikkihallinnollisen mielenterveysstrategian valmisteluun**.** Nyt lausuntokierroksella oleva strategia tulee valmistumaan vuoden vaihteeseen mennessä, joten määräraha on syytä ohjata strategian toimenpanoon valmistelun sijaan. Toimeenpanon tulee tukeutua tulevan mielenterveysstrategian painopisteisiin. **Määrärahan käytössä on erityisesti syytä kiinnittää huomiota mielenterveyttä edistävään ja palvelutarvetta ehkäisevään työhön**, jonka vaikuttavuudesta ja kustannusvaikuttavuudesta on vahvaa näyttöä. Näin luodaan kokonaisvaltainen mielenterveystyön kehittämiskokonaisuus, jossa palveluiden tarvetta ehkäistään mielenterveysstrategialle osoitetulla määrärahalla (10 milj.) ja palveluita kehitetään peruspalveluiden saatavuuden ja yhteensovittamisen kehittämiselle osoitetulla määrärahalla (60 milj.). MIELI ry pitää tärkeänä, että mielenterveyden edistämiseen, ongelmien ehkäisyyn ja varhaiseen apuun suuntautuu riittävästi varoja.

Lasten ja nuorten perustason mielenterveyspalvelut

Lasten ja nuorten mielenterveyspalveluiden puutteissa on ensisijaisesti kyse perustason osaamisvajeesta ja liiaksi erikoissairaanhoitoon painottuneesta palvelujärjestelmästä.

Hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen esitetään 10 miljoonan euron suuruinen määräraha, jolla toteutetaan lapsiperheiden tukemiseksi hyvinvointia edistäviä sekä ongelmia ehkäiseviä ja korjaavia toimia (momentti 33.03.31). Tavoitteena on madaltaa lasten ja nuorten mielenterveyspalveluiden saamisen kynnystä sekä parantaa oikea-aikaisuutta ja saatavuutta osana peruspalveluja. Peruspalvelujen tasolla on osaamisvajetta sekä lapsiperheiden mielenterveyttä edistävän, ongelmia ehkäisevän että perustason korjaavan työn osalta.

Lasten ja nuorten mielenterveysongelmien merkittävyyden takia MIELI ry pitää esitettyä määrärahaa alimitoitettuna ja esittää sen korottamista.

Lasten ja nuorten mielenterveyspalvelujen kysyntä ja tunnistettu tarve on lisääntynyt. On arvioitu, että mielenterveyden häiriöt eivät ole yleistyneet lapsilla ja nuorilla, mutta moniongelmaisuus on lisääntynyt. Lisäksi kynnys hakea apua on madaltanut, mikä on hyvä asia. Peruspalveluissa ei ole saatavilla riittävästi lasten ja nuorten mielenterveyspalveluja, minkä vuoksi hoidon kysyntä kohdistuu erikoissairaanhoitoon, jossa hoitoon pääsy on hidastunut ja resurssit eivät riitä vastaamaan tarpeeseen. Yhä suurempi osa ikäryhmästä on psykiatrisen erikoissairaanhoidon potilaana, mitä ei voida pitää toivottuna kehityksenä.

Toimivan porrastuksen puuttuminen lasten ja nuorten mielenterveysongelmien hoidossa on poikkeuksellinen ilmiö suomalaisessa sosiaali- ja terveydenhuollossa, joka yleensä perustuu porrastettuihin hoito- ja palveluketjuihin.

Kouluikäisten ongelmana on lasten ja nuorten perustason palvelujen pirstoutuminen koulu- ja opiskeluterveydenhuoltoon ja muuhun opiskeluhuoltoon. Pirstoutuneen järjestelmän valmiudet hoitaa tavanomaisia mielenterveyden häiriöitä moniammatillisesti lasten ja nuorten arkiympäristöissä ovat riittämättömät, mikä johtaa lasen ja nuorten kasautumiseen erikoissairaanhoitoon.

Yksittäisillä paikkakunnilla on toteutettu onnistuneita kokeiluja, joissa koulujen oppilashuollon henkilökuntaa on koulutettu toteuttamaan vaikuttavia ja varhaisia psykoterapeuttisia interventioita. Näitä interventioita olisi tärkeä levittää laajemmin koko maahan. On tärkeää tunnistaa, että nykyinen oppilas- ja opiskelijahuoltolaki ei määritä koulu- ja opiskeluterveydenhuollon tehtäväksi sairauksien, mukaan lukien mielenterveyden häiriöiden, hoitoa.

Useilla paikkakunnilla koulujen oppilashuollon henkilökuntaa on vahvistettu siten, että kouluyhteisössä työskentelee psykiatrinen sairaanhoitaja tai nuorisotyöntekijä. Tästä työstä on saatu myönteisiä kokemuksia, ja kokeiluista olisi tärkeä saada laadukasta arviointitietoa.

Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelma (LAPE) on levittänyt ja juurruttanut perhekeskusmallin mukaista toimintaa koko maassa. Tämä parantaa peruspalvelujen toimivuutta lapsiperheiden tukena vahvistamalla eri toimijoiden yhteistyötä ja palvelujen yhteensovittamista. Osana LAPE-muutosohjelmaa on koulutettu ammattilaisia myös peruspalveluissa käyttämään valikoitua joukkoa vaikuttavia työmenetelmiä (Lapset

puheeksi, Voimaperheet, Ihmeelliset vuodet ja Monimuotoinen perheterapeuttinen työskentely).

Vuonna 2020 on syytä jatkaa lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa aloitettua vaikuttavien työmenetelmien juurruttamista kentälle. Juurruttamisessa tulee priorisoida vaikuttaviksi osoitettuja työmenetelmiä ja Itsenäisyyden juhlavuoden rahaston (Itlan) tuottamia arviointeja lasten ja nuorten mielenterveyttä tukevien työmenetelmien vaikuttavuudesta. Erityisesti tulee tukea hankkeita, joissa levitetään ja juurrutetaan peruspalveluihin soveltuvia, vaikuttaviksi todettuja varhaisia menetelmiä vanhemmuuden ja lasten tukemiseksi sekä varhaiskasvatukseen, kouluympäristöihin että terveyskeskuksiin.

Lasten ja nuorten perustason mielenterveyspalveluiden kehittämisen ohella on olennaista tehdä lasten ja nuorten mielenterveyttä edistävää ja mielenterveydenhäiriöitä ehkäisevää työtä lasten ja nuorten arkiympäristöissä, joista varhaiskasvatus ja koulu ovat keskeisiä. Tässä on ensisijaiseen tärkeää vahvistaa ammattilaisten mielenterveysosaamista niin, että varhaiskasvatuksen ja koulun toimintakulttuuri tukee lasten ja nuorten mielenterveyttä ja kehittää heidän mielenterveystaitojaan. Tämä on mahdollista toteuttaa osana kansallisen mielenterveysstrategian toimeenpanoa ja sisältyy lausuntokierroksella olevan strategian painopisteisiin.

Yhteenveto

Hallituksen esityksessä on sosiaali- ja terveysministeriön pääluokassa varattu yhteensä 97 miljoonaa sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämishankkeisiin (momentti 33.60.39) sekä 10 miljoonaa lapsiperheiden hyvinvoinnin edistämiseksi (momentti 33.03.01).

Sosiaali- ja terveydenhuollon merkittävimpiä kipupisteitä on perustason varhaisen ja vaikuttavan avun puuttuminen mielenterveyden ongelmissa. Useat selvitykset ja tutkimukset puoltavat mielenterveysosaamisen vahvistamista perustasolla. Mielenterveyttä edistävä työ on tutkitusti kustannusvaikuttava.

MIELI ry arvioi, että hallituksen esitys valtion talousarvioksi vuodelle 2020 sisältää kohtuulliset resurssit mielenterveyspalvelujen kehittämiseksi sekä osana peruspalvelujen saatavuuden turvaamista että kansallisen mielenterveysstrategian toimeenpanoa. MIELI ry pitää lapsi- ja perhepalvelujen kehittämiseen esitettyä määrärahaa (momentti 33.03.01, 10 miljoonaa) riittämättömänä huomioiden lasten ja nuorten perustason mielenterveyspalveluiden lähes täydellisen puuttumisen ja mittavan kehittämistarpeen. Määrärahalla tulisi ensisijaisesti kehittää osaamista lasten ja nuorten arkiympäristön perustason palveluissa.

Lausunnoilla oleva mielenterveysstrategian luonnos kattaa tasapainoisesti edistävän ja ehkäisevän työn sekä korjaavat palvelut, mutta talousarviossa mielenterveysstrategian määräraha sijoittuu kuntien järjestämän sosiaali- ja terveydenhuollon kokonaisuuteen. Mielenterveysstrategian määräraha tulee ensisijaisesti suunnata mielenterveyttä edistävään ja mielenterveyden häiriöitä ehkäisevään työhön, koska sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen kehittämiseen on erillinen määräraha.

Mielenterveystyön kehittämiseen suunnattua rahoitusta tulee voida suunnata kuntien lisäksi myös sosiaali- ja terveysalan järjestöille ja asiantuntijaorganisaatioille. Edellisellä hallituskaudella tehty kärkihanketyö osoitti, että sosiaali- ja terveysalan järjestöjen ja julkisen sektorin yhteinen kehittämistyö tuottaa hyviä tuloksia ja että järjestöt ovat

asiantuntevia, nopeita ja kustannustehokkaita kehittämistyön toimijoita. Valtionavustusten suuntaaminen myös järjestöjen käyttöön mahdollistaa kärkihankkeiden kaltaisen yhteistyön, jossa järjestöt tuovat osaamisensa kuntien ja sairaanhoitopiirien (tulevien maakuntien) kehittämistyön käyttöön.

Lausunnon kirjoittamiseen ovat osallistuneet MIELI ry:n johtava asiantuntija Meri Larivaara ja kehitysjohtaja Kristian Wahlbeck.

Kunnioittavasti,

Sari Aalto-Matturi
Toiminnanjohtaja

sari.aalto-matturi@mieli.fi

Jakelu Eduskunnan kunta- ja terveysjaosto